Α. Ν. ΖΟΥΜΠΟΥ

ΑΝΑΛΕΚΤΑ

1. Ἡ καλολογία ὡς ἠθική

Ἡ ἔννοια τοῦ «καλοῦ», τουτέστι τοῦ ὡραίου συνέχει εἰς ὅλον τὸν χῶρον τοῦ πνεύματος καὶ ἀποτελεῖ προσφιλὲς ἀντικείμενον τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, δύναται δὲ νὰ ταυτισθῇ καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς ἐπιστήμης· ἐνταῦθα προβάλλει τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ἡ ἠθικὴ τυγχάνει ἐπιστήμη, ἢ τῆς συνειδήσεως ἐπίτευγμα; Ἐνταῦθα προβάλλουν δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι θεωρίαι, ἡ μία τοῦ apriorismus, ὅπερ σημαίνει ὅτι πάντα τὰ ἠθικὰ δείγματα ὑπάρχουν ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἡ δὲ ἑτέρα τοῦ «aposteriorismus», κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ δείγματα ὑπεισέρχονται ἐκ τοῦ περιβάλλοντος καὶ εἶναι ἐκ τῶν ὑστέρων· βεβαίως αἱ δύο ἀντιλεγόμεναι θεωρήσεις συνυπάρχουν, ἔχουσαι πρὸς τοῦτο ἑκατέρωθεν πλείστους ὅσους ὀπαδούς.

Γενικῶς εἰπεῖν, εἴτε ἡ ἠθικὴ εἶναι ἐξωτερική, εἴτε ἐσωτερικὴ δέον νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς αἰσθητικῆς· ἡ ἔννοια τῆς ἁρμονίας, αἱ σχέσεις τόνων, χρωμάτων καὶ ἄλλων τινῶν χαρακτηριστικῶν διεγείρουν καλλιτεχνικόν τι αἴσθημα, τὸ ὁποῖον ἐν συνεχείᾳ ποιοτικῶς καθίσταται συναίσθημα· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δύναται ὁ ἄνθρωπος ἀκολουθῶν τὴν βούλησιν αὐτοῦ καὶ ὁδηγῶν ταύτην εἰς πράξεις ἐναρμονιζούσας πρὸς τὸν ἠθικὸν Νόμον ν' ἀνεύρῃ ἠθικὰ ἀξιώματα διεγείροντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ δοκιμάζοντα οὕτως ἠθικὰ συναισθήματα· ἡ κατηγορικὴ Προστακτικὴ τοῦ Καντίου καθ' ἣν «πρᾶττε οὕτως, ὥστε αἱ ἀρχαὶ τῆς πράξεώς Σου νὰ ἀποβοῦν εἴδός τι καθολικῆς νομοθεσίας» ἀποτελεῖ πλὴν τοῦ ἐπιτεύγματος τῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ καθίσταται καὶ προϊὸν καλλιτεχνίας· ἡ συμφωνία βουλήσεως πρὸς τὸν ἠθικὸν Νόμον, τοῦ ὁποίου βάσις εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ ἀποτελεῖ καὶ τοῦτο πρᾶξιν ἠθικῆς, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως γεγονὸς αἰσθητικῆς· ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὀρέγεται τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐν αὐτῇ ἀπολαμβάνει τὴν εὐεστὼ τοῦ «ὡραίου».

Ἐπ' αὐτῆς τῆς βάσεως ἑδράζονται αἱ βασικαὶ θεωρήσεις τοῦ Ἑρβάρτου (1776-1841) ἤτοι «ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία, ἡ τελειότης, ἡ ἀγάπη, τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἐπικείκεια· ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἐννοιῶν ἐνυπάρχουν αἱ θεωρήσεις τῆς συμφωνίας τῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἠθικῆς κρίσεως τοῦ αὐτοῦ προσώπου, τὸ μέγα παρὰ τὸ μικρόν, ἡ ἰσχυροτέρα βούλησις παρὰ τὴν ἀσθενεστέραν, ἡ συμφωνία ἐν τῇ βουλήσει δύο προσώπων, ἡ πραγματικὴ συμφωνία δύο βουλήσεων, αἵτινες ἐπιθυμοῦν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα καὶ τέλος ἡ συμφωνία τῆς βουλήσεως πρὸς τὴν γενομένην πρᾶξιν». Ἐν αὐταῖς ταῖς προτάσεσιν ἐνυπάρχει ὁλόκληρος ἡ κοινωνία, τὸ δίκαιον καὶ γενικῶς ὁ πολιτισμός.

Ἐν κατακλεῖδι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἀφομοιώσῃ τὰ καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ὀφείλει νὰ ταυτίσῃ πρὸς τὰ ἠθικὰ ἀξιώματα, ὥστε ἡ ἠθικὴ νὰ ἀποτελέσῃ σειρὰν ἠθικῶν ἐξάρσεων, αἵτινες νὰ ἀποτελοῦν ἐν συνόμῳ τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν. Πράγματι ὁ νοῦς διαλογιζόμενος πρὸς ἑμαυτὸν χαίρει καὶ ἀγάλλεται καὶ τοῦ συναισθήματος ἐπικουροῦντος πρὸς τοῦτο, ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν καλῶν ἔργων ἀφ' ἑνός, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ἀγαθῶν πράξεων ἀφ' ἑτέρου, διότι κατὰ Δημόκριτον (ἀπ. 194): «αἱ μεγάλαι τέρψεις ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ καλὰ τῶν ἔργων γίνονται».

2. «Reservatio mentalis»

Ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐκφράσει, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον δηλοῖ τὴν ἔννοιαν τῆς «νοητικῆς ἐπισχέσεως» καὶ ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐνυπάρχουσι αἱ ἔννοιαι τοῦ δικαίου, τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ὁποίων, τινὲς διατελοῦν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι· ἡ «προστασία» τοῦ δικαίου ὑπὸ τῆς συναισθητικῆς ἠθικῆς παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ καθαρῶς δικαίου, οὗτινος ἡ λογικὴ θὰ ἔδει νὰ προΐσταται ἀποτελεῖ μὲν προϊὸν ἠθικότητος, νομικῶς δὲ ἀταξίαν καὶ ταραχήν· ἐν τῇ πράξει δύναταί τις ὁ μετέχων τῆς ἀνωτέρω ἐκφράσεως νὰ καλύπτῃ διὰ παραπλανητικῶν ἐρωτήσεων, ὡς καὶ διὰ ἀμφιβολιῶν τὴν ἀνωτέρω πρᾶξιν, ὥστε ἡ τυχὸν ἀπόφανσις νὰ τυγχάνῃ δι' αὐτὸν εὐνοϊκή.

Πάντα ταῦτα τυγχάνουν ἐξ' ἐπόψεως δικαίου ἀπόβλητα καὶ ἀπορριπτέα, πλὴν ὅμως ἡ ἔννοια τοῦ ψεύδους προκειμένου περὶ προστασίας ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ἄλλων συναφῶν ζητημάτων ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις αὐτοῦ, ἂν καὶ περὶ τούτου μέγας θόρυβος γίνεται ἐκ μέρους τῶν ἠθικολόγων, ὡς π.χ. οἱ Kant, Fichte καὶ Lipps ἀποβάλλουν τοῦτο παντελῶς, ἐνῷ τοὐναντίον ἄλλοι ἀποδέχονται τοῦτο κατὰ περίπτωσιν, ὡς οἱ Jhering, E. V. Hartmann, Rothe κι' ἄλλοι πολλοί.

Ἡ «Reservatio mentalis» εἶναι ἐπινόημα τοῦ τάγματος Ἰησουϊτῶν καὶ δι' αὐτοῦ ὑπεισέρχονται στοιχεῖα εἰς τὴν συναισθητικὴν ἠθικὴν καὶ ἐν συνεχείᾳ αὕτη θὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ καθόλου δικαίου, ἀφήνων κατὰ μέρος τὰ λογικὰ συμπεράσματα. Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω εὔλογον καθίσταται ἐρώτημά τι· ἐὰν ἐπὶ παραδείγματος ἡ συναισθητικὴ ἠθικὴ ἀναγάγει τὴν πρᾶξιν εἰς τὸν χῶρον τῆς εἰδοκρατικῆς ἠθικῆς, καθ' ἣν ἡ βούλησις τοῦ πράττοντος, ἥτις ἀπεργάζεται πάσας τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις, ἡ κινουμένη πάντοτε ἐκ παραστάσεων καὶ συναισθημάτων ἐκ τοῦ νοῦ δηλ. καὶ τοῦ θυμικοῦ, προσδίδει πλὴν τῆς πράξεως καὶ τὴν «μορφὴν αὐτῆς», τουτέστι τὸ εἶδος τῆς πράξεως. Ἐὰν ἑπομένως ἐκ τῆς ὁμολογίας ταύτης βουλήσεως καὶ ἠθικοῦ νόμου παραχθῇ πρᾶξις τις, ἥτις θὰ ἠδράζετο ἐπὶ τῆς ἀγαθῆς ταύτης προαιρέσεως, τότε ἀσχέτως ἀποτελέσματος ἡ ἀνωτέρω θὰ καθίστατο ἐπίτευγμα ἠθικῆς.

Ἐν κατακλεῖδι ἡ «εἰδοκρατικὴ ἠθικὴ» σκοπεῖ εἰς τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ πραχθέντος ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς συνειδήσεως τοῦ πράττοντος, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις ἐνίων, οἵτινες ὑπολογιστικῶς πως κινούμενοι διακρίνουν «ἀξιολογικῶς» τὰς τῶν ἀνθρώπων πράξεις ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, ἅτινα ἴσχυσαν καὶ ἰσχύουν ἐπὶ τὸν καθόλου βίον τῶν ἀνθρώπων· ἑπομένως, ἐὰν ἡ προαίρεσις τοῦ πράττοντος σκοπεῖ ἀξιολογικὰς ἐννοίας, κειμένας πέραν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, τουτέστι ὑπερβατικάς, δυναμένας νὰ τύχουν ἐπιτεύγματα τῆς θεωρίας τῶν ἀξιῶν (werttheorie) εἶναι δυνατὸν ἡ ἐφαρμογὴ ἐν μέτρῳ τοῦ ἀποφθέγματος τῶν Ἰησουϊτῶν «Reservatio mentalis», πρὸς ἐξαγωγὴν ἠθικῶν συμπερασμάτων καὶ δυνατῶν λύσεων.

3. «Sub specie aeternitatis»

Ἡ ἔννοια τῆς αἰωνιότητος, ὡς γνωστὸν δὲν μετέχει τοῦ χρόνου, τοῦ ὁποίου ἡ μορφὴ τῆς ἐσωτερικῆς ἀντιλήψεως δὲν ἅπτεται τῆς ὡς ἄνω ἐννοίας· ἐκ τούτων ἕπεται ὅτι πᾶν πρᾶγμα δυνάμενον συμμετοχῆς αὐτῆς εἶναι ἄνευ τοῦ «γίγνεσθαι» καὶ ἄνευ τῆς διαστάσεως τοῦ χρόνου, ἤτοι τῆς διαρκείας· ἡ τρόπον τινά, ἀκινητοποίησις ἐννοίας τινος ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ «γίγνεσθαι» μορφοῖ καὶ δηλοῖ τὴν ἔννοιαν τῆς αἰωνιότητος· τὰ ἐν τῇ διαστάσει τοῦ χρόνου ἐμφανισθέντα, ὡς μέρη τῆς διαρκείας, ἤτοι παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον κεῖνται ἄνευ περιεχομένου.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι πολλάκις ἐν τῇ ἠθικῇ τάξει αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων, ἅπτονται ἠθικῶν ἐνεργειῶν καὶ ἀποτελοῦν, ὡς εἰκός, ἐπιτεύγματα αἰωνιότητος·

ὄντως ἡ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ἐκ τῆς νοήσεως προερχομένη, εἴτε ἐκ τοῦ συναισθήματος ὁδηγουμένη ἄγει εἰς πρᾶξιν, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἓν εἶδος «Κατηγορικῆς Προστακτικῆς» (Kategorischer Imperativ) τοῦ Καντίου, «ὥστε πᾶσα πράξις νὰ ἀποτελῇ ἓν εἶδος καθολικῆς νομοθεσίας»· ἡ τοιαύτη ταύτισις τῆς βουλήσεως πρὸς τὸν ἠθικὸν Νόμον, ὅστις ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ ἀξιωματικὸν χαρακτῆρα, καθίσταται αὐτομάτως οὗτος μέτοχος τῆς αἰωνιότητος· αἱ ὡς ἄνω πράξεις στρέφουν τὴν βούλησιν πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ μετέχουν ἐπομένως τῆς ἐννοίας τῆς 'Αρετῆς καὶ κεῖνται ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τῆς «Sub specie aeternitatis», ὑπὸ τὴν «ἔποψιν δηλαδὴ τῆς αἰωνιότητος»· ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀναγάγωμεν τὰς ἡμετέρας πράξεις εἰς τὰ ὡς ἄνω, ὥστε ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ χρόνου νὰ παραμείνουν αὐταὶ ἀναλλοίωτοι καὶ ἄφθαρτοι ἐσαεί.

'Εν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ 'Αγαθοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἑνότης πρὸς τὸ 'Απόλυτον, τὸ Θεῖον εἶναι πασιφανής, δέον πάντες οἱ ἐν τῇ Κοινωνίᾳ ἄνθρωποι νὰ ἀτενίζουν πρὸς Αὐτὸ καὶ διὰ τῶν πράξεων αὐτῶν νὰ συμμετέχουν Αὐτοῦ, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ πλησιάζῃ ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατόν, τὸν δημιουργὸν τοῦ Παντός, αὐτὴν δηλαδὴ ταύτην τὴν Φύσιν καὶ νὰ ἐπιζητῇ τὴν πολιτογράφησιν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν, τουτέστιν ἐν τῷ κόσμῳ τῆς αἰωνιότητος, δίδων οὗτος οὕτω δεῖγμα τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ προελεύσεως.

'Εν κατακλεῖδι πᾶσα ἀνθρωπίνη πρᾶξις καὶ ἐνέργεια ἐν τῇ Κοινωνίᾳ δέον νὰ δηλοῦται, νὰ ἐδράζηται καὶ νὰ καθίσταται ὑπὸ τὴν «ἔποψιν τῆς αἰωνιότητος», ὥστε κατὰ Ξενοφῶντα «ὅταν ἔλθῃ τὸ πεπρωμένον τέλος οὐ μετὰ λήθης ἄτιμοι κεῖνται, ἀλλὰ ἐς τὸν ἀεὶ χρόνον ὑμνούμενοι θάλλουσι».

4. «Νοητὸν Εἶδος»

'Εν τῷ μικρῷ τούτῳ μελετήματι θὰ ἤθελον νὰ τονίσω κυρίως τὴν ἔννοιαν τοῦ «νοητοῦ Εἴδους» καὶ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ ἐπὶ οἱασδήποτε ἐν «κινήσει ὕλης».

'Η ἔννοια τῆς «Διαρχίας» (Dualismus) ὑπῆρξεν ὡς γνωστὸν λίαν προσφιλὴς εἰς τὴν 'Ελληνικὴν φιλοσοφίαν, ἡ ἰδέα, τὸ εἶδος δυνάμεις δρῶσαι ἐπὶ τῆς ἀμόρφου ὕλης συνετέλουν εἰς τὴν διαμόρφωσιν αὐτῆς.

'Η συγκεκριμένη μορφὴ τῆς ὕλης, ἡ πρότερον «δυνάμει» οὖσα ἐκφράζει τὴν βούλησιν τοῦ ἀνωτάτου Ὄντος, ὅστις προσέδωκε διὰ τὰ ἐξ αὐτῆς γενόμενα χαρακτῆρα τελολογικόν.

'Ενταῦθα ὑπάρχουν δύο ἔννοιαι πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ἀνωτέρω, τὸ «ἄϋλον εἶδος», τὸ καθαρὸν εἶδος, ἢ ἄλλως καλούμενον «Νοητὸν Εἶδος» καὶ ἡ ὕλη.

'Εν τῇ ὕλει ἐνυπάρχει πάντοτε τὸ «Νοητὸν Εἶδος» πρὸς μεταβολὴν αὐτῆς, τουτέστι διὰ τοῦ εἴδους καὶ τοῦτο «αἰτιατὸν» γενόμενον καθιστᾷ τὴν πορείαν αὐτῆς δυνατήν, ἤτοι ἐκ τοῦ σταδίου τοῦ ἀορίστου εἰς τὸ στάδιον τοῦ συγκεκριμένου, ἐκ τοῦ «δυνάμει» εἰς τὴν πραγματικότητα, εἰς τὸ «ἐντελῶς ἔχειν» (ἐντελέχεια), δηλαδὴ εἰς τὸ «ἐνεργείᾳ» ὂν καὶ τοῦτο εἶναι ἡ «Natura naturata» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Σπινόζα (1632-1677), δηλαδὴ ἡ δεδημιουργημένη ὕλη, ἥτις ἀνεπτύχθη διὰ τῆς Natura naturata, ἤτοι διὰ τοῦ «Νοητοῦ Εἴδους», ὡς ἀνωτέρω ἔχομεν μνημονεύσει.

'Εν ὅλῃ λοιπὸν τῇ ὀργανικῇ φύσει τελεῖται συνεχῶς καὶ ἀενάως ἡ ἀπαραίτητος καὶ ἀναγκαία αὕτη λειτουργία· ἔπειτα ἡ ἔννοια τῆς σκοπιμότητος εἶναι τὸ «τέλος» πάσης «κινήσεως» τῆς ὕλης διὰ τοῦ εἴδους καὶ τότε μόνον τὸ ὀργανικὸν «ἀντικείμενον» ἀποκτᾷ θέσιν ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἱστορίας.

'Εκ τῶν ἀνωτέρω ἔπεται ὅτι πᾶν εἶδος ἐπιζητεῖ τὴν ὕλην, ἵνα πληρωθῇ ἡ κίνησις αὐτῆς δι' αὐτοῦ, τὸ «δυνάμει» ὂν νὰ γίνῃ «ἐνεργείᾳ» ὄν· θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρίσῃ τις καὶ τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, ὡς «Νοητὸν Εἶδος» τὸ

ὁποῖον παρασκευάζει, τὸ ἕτερον στοιχεῖον αὐτοῦ τὸ ὑλικόν, δεδομένου ὅτι ὁ διαρχικὸς χαρακτὴρ πνεύματος καὶ ὕλης πορεύεται ὁμοῦ πρὸς μίαν 'Αριστοτελικὴν ἐντελέχειαν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ «Νοητὸν Εἶδος», ὡς νοῦς μορφοῖ τὴν ὑπάρχουσαν ὕλην διὰ τὴν πλήρη αὐτῆς μορφήν. Ἔπειτα τὸ «Εἶναι» εἶναι καὶ τοῦτο ἀποτέλεσμα μεταβολῆς, εἶναι ἀκόμη «ἀπόρροια ἐνεργείας»· τὸ «γίγνεσθαι», ἡ ἐξέλιξις εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς δρώσης οὐσίας, ἥτις εὑρίσκεται ἐν διαρκῇ ῥοῇ· ἡ ἔννοια τῆς «ἐνεργειοκρατίας» κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπάρχει ὕλη ἄνευ ἐνεργείας, διότι ἡ ὑπάρχουσα ὕλη εἶναι σύνολον διαφόρων διατεταγμένων ἐνεργειῶν.

'Η ἀριστοτελικὴ ἐντελέχεια, ἤτοι ἡ μεταβολὴ τῆς ὕλης διὰ τοῦ εἴδους εἰς τὸ «ἐν τέλος ἔχειν» ἐπέχει τὴν μορφὴν τῆς «ἐνεργειοκρατίας» τῆς ὁποίας εἰσηγητὴς ὑπῆρξεν ὁ πολὺς καθηγητὴς τῆς Χημείας W. Ostwald (1853-1932), ἀλλὰ συγχρόνως θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ἀκόμη τὸ 'Αριστοτελικὸν Εἶδος καὶ ὡς «Νοητὸν Εἶδος» κατὰ τὴν ἄποψιν τῆς πνευματικῆς θεωρήσεως καὶ τῶν ἰδεοκρατικῶν τῆς φιλοσοφίας ῥευμάτων.

5. Πολιτείας 'Εντελέχεια

Γεγονός εἶναι ὅτι τὸ ἄτομον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ ὁμάδος, καθ' ὅμοιον τρόπον, ὡς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς «φυσικῆς ἐπιρροῆς», διαπιστοῦται ἀλληλοεπίδρασις τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ σώματος· θὰ ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ τις ὅτι ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς κοινωνίας τελεῖται ἴσως εἰς τὸ ἀκέραιον ὁ ὅρος τῆς 'Αριστοτελικῆς ἐντελεχείας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ὕλη ἀναπτύσσεται καὶ μορφοῦται διὰ τοῦ «εἴδους», τὸ ὁποῖον ἐπέχει ἐνταῦθα θέσιν πνευματικῆς ὑποστάσεως· ἐπομένως ἡ «ὕλη ὡς κοινωνία» εἶναι τὸ «δυνάμει ὄν» τῆς 'Αριστοτελικῆς θεωρήσεως, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦ «νοητοῦ εἴδους τοῦ ἀτόμου θὰ ἔλθῃ αὖτη εἰς τὴν θέσιν τοῦ «ἐνεργείᾳ ὄν», ἤτοι εἰς τὴν πλήρη αὐτῆς ἀνάπτυξιν, τουτέστιν εἰς τὴν τῆς ἐντελεχείας ἔννοιαν· εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐν τῇ οἱανδήποτε ζῶσα ὕλῃ ὑφίσταται καὶ ἡ θεώρησις τῆς αἰτιοκρατίας κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶν ἀποτέλεσμα εἶναι προϊὸν τῆς αἰτίας· ἑπόμενον εἶναι ὅτι ἡ τελολογία ὡς θεώρησις ἐπιφέρει τὴν ἐντελέχειαν, τῆς ὁποίας εἶναι τὸ «τέλος» πάσης ἐν πορείᾳ διατελούσης ὕλης.

'Εκ τῶν ἀνωτέρω δύναται νὰ ἐκφράσῃ τις τὴν εἰκασίαν, ὅτι ὁ πολίτης ὡς τὸ νοητὸν εἶδος μιᾶς πολιτείας μορφοῖ τὴν ἀνωτέρω, ὥστε, τόσον ἡ αἰτιοκρατία, ὅσον καὶ ἡ τελολογία συμπέσουν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀποτελέσματος τὸ ὁποῖον δηλοῖ τὴν διὰ τοῦ «εἴδους» ἐντελέχειαν.

Δεῖγμα «Πολιτικῆς ἐντελεχείας» εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ Πλάτωνος ὅτι δηλαδὴ «ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλεῖς τε καὶ νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς καὶ τοῦτο εἰς ταὐτὸν ξυμπέσῃ δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία» (Πολιτ. Ε΄ 473d)· ἐν τῇ ἐκφράσει ταύτῃ δεικνύεται ἡ δύναμις τοῦ «εἴδους» διὰ τὴν ἀρίστην Πολιτείαν· καθ' ἡμᾶς ἡ ἔννοια τοῦ ἰδανικοῦ ἐξ ἐπόψεως «ἠθικοῦ εἴδους» θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ τὴν δύναμιν πρὸς διαμόρφωσιν μιᾶς κοινωνίας ἀποτελούσης τὴν βάσιν διὰ τὰ ὡς ἄνω.

'Ολόκληρος, οὕτως εἰπεῖν, ἡ ἱστορία τοῦ πνεύματος διακρίνει ἐν τοῖς διαφόροις φιλοσοφικοῖς συστήμασιν, ὅτι τόσον ὁ νοῦς, ὅσον καὶ ἡ αἴσθησις ἀπετέλουν καὶ ἀποτελοῦν δύο ἀντιθέτους κόσμους, οἵτινες καθ' ὅλην τὴν μακραίωνα αὐτῶν πορείαν ἐν τῇ ἀνωτέρω ἱστορίᾳ ἤριζον, ἐρίζουν καὶ θὰ ἐρίζουν συνεχῶς. Καὶ ἴσως θὰ ἠδύνατο ἔτι νὰ προσθέσῃ τις, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἑνὸς τῶν μνημονευθέντων θὰ χαρακτηρίζῃ ἐν τοῖς ἑξῆς καὶ τὸ σύστημα ἔναντι τῶν ἄλλων συστημάτων· ἔπειτα τὸ «Λογικὸν» καὶ ἡ «αἴσθησις» ἀπαρτίζουν, πλὴν ἄλλων, καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς γνωσιολογίας, ἠθικῆς καὶ ἐν γένει πάσης Φιλοσοφίας.

Ἐν τῇ φαντασίᾳ ὅμως τοῦ Γερμανοῦ ποιητοῦ, αἰσθητικοῦ καὶ φιλοσόφου Φρειδερίκου Schiller (1795-1805) δύνανται αἱ δύο ἀναφερόμεναι ἀνωτέρω ἔννοιαι ἁρμονικῶς ἐξ ὁλοκλήρου νὰ συνυπάρξουν· τουτέστι τὸ Λογικὸν καὶ ἡ αἴσθησις, ἔν τινι καλλιεργημένῃ ψυχῇ, τὴν ὁποίαν ὁ Schiller ἀποκαλεῖ «ὡραίαν ψυχὴν» (Schöne Seele), νὰ ὁδεύουν συγχρόνως.

Ὁ ἄνθρωπος, κατ' αὐτόν, ὁ ἔχων τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἐκ δύο μερῶν, ἤτοι τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, τῆς ὕλης καὶ τοῦ Λογικοῦ δύναται διὰ καλλιτεχνικῆς τινος Παιδείας νὰ νεκρώσῃ τὰ ἑαυτοῦ πάθη, ἀπότοκα ἄλλως τε τῆς διττῆς αὐτοῦ φύσεως, τῆς ὕλης καὶ ἀποβάλλων πάντα τὰ ἐξ αὐτῆς νὰ ἐξαίρηται πρὸς τὸν Λόγον καὶ νὰ γίνηται ἓν πρὸς αὐτόν, τῆς ὕλης πάντοτε ἀκολουθούσης.

Ἐνταῦθα δὲν γεννᾶται τὸ «νεῖκος» μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω ἐννοιῶν, καθ' ὃ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ταλαντεύεται, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ λογικοῦ ἢ τῆς αἰσθήσεως, ἀλλὰ τοὐναντίον ἡ πλήρης συμφωνία Πρυτανεύει. Ἡ ψυχὴ ἔρχεται πρὸς τὸν Λόγον ἄνευ διαμάχης τινὸς πρὸς τὴν αἴσθησιν, ἥτις μάλιστα μετέχει τῆς τοιαύτης συμφωνίας διὰ τῆς «ἔργῳ» καὶ «λόγῳ» ἀποδοχῆς αὐτῆς. Ἑπομένως ἡ ἔννοια τῆς ἀρετῆς δὲν ὑποδηλοῦται ἐκ τοῦ «Νείκους» τῶν δύο ἐννοιῶν, ὅτι δηλ. αὕτη τυγχάνει ἀποτέλεσμα τῶν δύο δυνάμεων, τοῦ Λόγου καὶ τῆς αἰσθήσεως καὶ γενικῶς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἐπενεργοῦντος τοῦ ἑνὸς ἐπὶ τοῦ ἑτέρου καὶ τἀνάπαλιν, τουτέστι τῆς πλήρους ἐπικρατήσεως τοῦ Λογικοῦ ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως, τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης, ὡς ἡ Καντιανὴ ἠθικὴ ὥριζε, ἀλλ' ἀντιθέτως ἡ ἀρετὴ ὑφίσταται καὶ ὑπάρχει, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος προϊόντος τοῦ χρόνου δυνηθῇ καὶ μορφώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἀνωτέρω οὕτως, ὥστε μηδεμία ἔρις νὰ ἐδράζηται ἐν αὐτῇ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς μνημονευθείσας ἐννοίας. Ἐν κατακλείδι ὁ ἄνθρωπος ἐμφορούμενος τῆς ὀρθῆς ταύτης Παιδείας καὶ φύσει ῥέπει πάντοτε πρὸς τὴν ἔννοιαν πάσης ἀξίας καὶ παντὸς ἀγαθοῦ, ὑποστάσσων δηλ. οὗτος ἐφ' ἑνὸς μὲν τὰ τῆς ὕλης καὶ ἐν γένει τὰ πάσης αἰσθητικότητος, ἐφ' ἑτέρου δὲ φερόμενος ἄνευ ἐκλογῆς, ἥτις ἐμποιεῖ μάλιστα πράγματα εἰς τὴν ψυχήν, ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Λόγου ἐν πλήρει καὶ ἀγαθῇ συμπνοίᾳ μετὰ τῆς αἰσθητικότητος, ἥτις ὡς φαίνεται, ἀναγνωρίζει αὕτη τὸ προβάδισμα ἐκείνου[1].

Τοιουτοτρόπως ὁ Schiller[2] καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Shaftesbury (1671-1713) εἰκονίζει καὶ δημιουργεῖ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πνεύματος διὰ τῆς ἀνωτέρω νέας αὐτοῦ ἐννοίας τὸ πρότυπον τοῦ ἰδανικοῦ ἐξ ἠθικῆς ἐπόψεως ἀνθρώπου[3].

Ἑπομένως, ἐὰν ὁ ἀνωτέρω τύπος ἀνθρώπου μετεῖχεν ὡς «νοητὸν εἶδος» ἔν τινι Πολιτείᾳ θὰ ἀπέβαινεν ἀσφαλῶς τὸ «ἄριστον εἶδος» διὰ τὴν ἐντελέχειαν αὐτῆς».

6. Ὁ Ἐνισμός τοῦ «Δεδομένου»

Ἡ ἔννοια τοῦ «Δεδομένου» δηλοῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ὁποιαδήποτε ἐμπειρίας· ἡ ἐμπειρία ἀνάγεται εἰς τὸν χῶρον τῆς αἰσθησιαρχίας (Sensualismus), κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ παρ' ἡμῖν γνώσεις διέρχονται διὰ τῶν αἰσθητηρίων· ἡ παλαιὰ ῥῆσις: «Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu» ὑπονοεῖ τὴν ἐμπειρικὴν κρισιαρχίαν (Empirio-criticismus) κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἐμπειρικὸς παράγων δέον νὰ εἶναι ἀμιγὴς καὶ καθαρὸς παντὸς νοητικοῦ στοιχείου· θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παραβληθῇ οὗτος πρὸς τὴν καθαρὰν ἐμπειρίαν, πρὶν ἢ μετάσχουν

---

1. Περὶ τῆς ἀνωτέρω ἐννοίας «ὡραία ψυχὴ» πραγματεύεται ὁ Πλωτῖνος ἐν τῇ περὶ τοῦ «καλοῦ» θεωρίᾳ αὐτοῦ. Πρβ. Ἐνν. I. 6,5 καὶ I. 6,3 ἰδὲ ἀκόμη V. 9,9 καὶ V. 9,10-11.

2. Πρβλ. Über Anmut und Würde, 1793.

3. Πρβ. R. Eucken, Geistige Strömungen der Gegenwart, 1904 s. 305.

πρὸς αὐτὴν τὰ ἐκ τῶν προτέρων στοιχεῖα (a priori), τὰ κατὰ τὴν καντιανὴν θεώρησιν θεσπιζόμενα· ἡ ἔννοια τῆς ἀντιλήψεως ἀποτελεῖ διττὴν ἔννοιαν, διότι μετέχει μὲν ὁ παράγων τῆς αἰσθησιαρχίας, ἐλλείπει δὲ ὁ τῆς νοησιαρχίας· καὶ ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἡ ἔννοια τῆς ἀντιλήψεως δύναται νὰ διακριθῇ εἰς δύο μεγάλας βαθμίδας ἡ πρώτη εἶναι τὸ σύνολον τῶν αἰσθήσεων, αἱ ὁποῖαι ὑποπίπτουν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ «Δεδομένου» πρὸς συγκρότησιν αὐτοῦ, εἶναι δηλ. ἐν ἑνὶ λόγῳ αἱ διάφοροι παραστάσεις, πλὴν ὅμως τυγχάνουν αὗται προϊόντος ἀφῃρημένου· ἡ δευτέρα βαθμὶς εἶναι αἱ παραστάσεις ταξινομημέναι νοητικῶς καὶ εὑρισκόμεναι εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ συγκεκριμένου.

Ἐὰν ἀναλύσωμεν παράστασίν τινα εἰς τὰ ἐπὶ μέρους αὐτῆς μέρη θὰ ἴδωμεν ὅτι ἀποτελεῖ ἄθροισμα διαφόρων στοιχείων ἐχόντων διάφορα χαρακτηριστικά, πλὴν ὅμως συγγενικὰ τοιαῦτα· τὰ ἐν λόγῳ ἀπαιτοῦν συνοχὴν καὶ διάκρισιν, ἵνα διὰ τοῦ νοῦ ἀποτελέσουν τὴν ἀνωτέρω παράστασιν· ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ αἰσθήματος προηγεῖται τῆς ἀντιλήψεως, εἶναι πασιφανές, διότι ἡ τελευταία εἶναι προϊὸν προηγουμένων αἰσθημάτων καὶ ἐν συνεχείᾳ ὡς πρὸς τὸν χρόνον ἔπεται αὐτῆς· ἐκ πάντων τούτων ὁ Ἐνισμὸς τοῦ «Δεδομένου» ἀνήκει εἰς τὴν θεώρησιν τῆς ἐμπειρικῆς κρισιαρχίας, τῆς ὁποίας ἀρχηγέτης καὶ ἱδρυτὴς ὑπῆρξεν ὁ R. Avenarius (1843-1896), ὁ ὁποῖος καὶ ἐπέβαλε εἰς τὴν γνῶσιν τὴν καθαρὰν ἐμπειρίαν, ἀπηλλαγμένης παντὸς νοητικοῦ στοιχείου· ἐπομένως ἡ διόρθωσις τοῦ Leibniz (1646-1716), «nisi intellectus ipse», εἰς τὴν ἀνωτέρω παλαιὰν ἐκείνην ἔκφρασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν «οὐδὲν ἐν τῷ νῷ, ἐὰν προηγουμένως δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν αἴσθησιν», νοθεύει ἐν πολλοῖς τὴν κατ' αἴσθησιν ἀντίληψιν διὰ τῆς ἀναμείξεως, ὡς εἰκός, νοητικοῦ στοιχείου καὶ οὕτω ὁ ἐνισμὸς τοῦ «Δεδομένου» καταστρέφεται καὶ ἀποκτᾷ διαρχικὸν χαρακτῆρα.

7. Ἑτερογονία τῶν Σκοπῶν

Ἡ ἠθικὴ γενικῶς ἀπαιτεῖ τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐννοίας τῆς σκοπιμότητος, τουτέστι τοῦ τέλους πάσης ἀνθρωπίνης πράξεως, ἔστω ἐὰν τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς μνημονεύει τὸ ὠφέλιμον τοῦ πράττοντος· ἡ προσωπικὴ τοῦ ἀτόμου εὐτυχία, ἢ ἄλλως λεγομένη εὐδαιμονία καταλήγει, ὡς εἶναι φυσικόν, εἰς ἕναν ἀτομικὸν εὐδαιμονισμόν, ὁ ὁποῖος ὅμως ταυτίζεται πρὸς τὸν προσωπικὸν ἐγωϊσμόν· ὁ ἀνωτέρω δύναται νὰ μεταβληθῇ εἰς κοινωνικὸν εὐδαιμονισμόν, ἐφ' ὅσον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς εὐτυχίας, ἐκ τῆς πράξεως, δίδει μὲν τὴν εὐτυχίαν εἰς τὸν πράττοντα, συγχρόνως δὲ ὠφελοῦνται καὶ οἱ περὶ τὸν πράττοντα καὶ τοιουτοτρόπως ὁ προσωπικὸς ἐγωϊσμὸς ἀποβαίνει ἐν συνεχείᾳ κοινωνικὸς εὐδαιμονισμός· ὁ νόμος οὗτος τῆς «ἑτερογονίας τῶν σκοπῶν» ἀναπτύσσει τὴν ἠθικὴν βάσιν, ἐφ' ἧς ἑδράζεται ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας δίδεται ἡ ἀφορμή, ὅπως ἐξευρεθοῦν τὰ ἐλατήρια διὰ νέας τυχὸν πράξεις· εἶναι δὲ τὰ ἐλατήρια, τὰ κίνητρα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπιδροῦν ἐπὶ τὴν βούλησιν πρὸς γένεσιν πράξεως καὶ ἀποτελοῦνται ταῦτα ἐκ παραστάσεων ἢ συναισθημάτων.

Ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ σκοπιμότης τῆς πράξεως ἐπιβάλλει μελέτην καὶ προσοχὴν ἐπὶ τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῆς· ἐν συνεχείᾳ τὸ ἀποτέλεσμα προσφέρει νέα ἐλατήρια διὰ ἑτέραν πρᾶξιν, ἐξ ἧς θὰ προκύψῃ νέον ἀποτέλεσμα· ἐπὶ παραδείγματι εἰς ἐρευνητὴς ἀνακαλύπτει νέον τι ἐκ τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ προσποριζει, ὡς εἰκός, εἰς τὸν ἀνακαλύψαντα, δόξαν, τιμὴν καὶ χρῆμα· ὅταν ὅμως ἡ πρᾶξις τούτου δὲν τύχει μονομεροῦς ἐκμεταλλεύσεως, πρᾶγμα ποὺ δὲν προσιδιάζει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ τοὐναντίον γίνεται εἰς τὸ ἐξῆς κτῆμα τοῦ συνόλου καὶ ὁ ἐγωϊσμὸς ὁ μνημονευθεὶς καταλήγει εἰς τὸν κοινωνικὸν ἐγωϊσμόν, τότε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνωτέρω πράξεως μετέχει θέσεως ἠθικῆς.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ προσωπικὸς ἐγωϊσμὸς θὰ ἔδει νὰ ἔχῃ τὴν μορφὴν τῆς ἐννοίας τῆς φιλαυτίας κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ δι' ἰδίων μέσων καὶ δυνάμεων νὰ ἀναπτύξῃ τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ, ἵνα ἀποβῇ προϊόντος τοῦ χρόνου ὁ ρυθμιστὴς καὶ τὸ σημαῖνον πρόσωπον εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωήν· ἄλλως τε καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἐπιβάλλει τὴν ῥῆσιν «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν»· ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ ἐκ τῆς φιλαυτίας προκύπτοντα ὠφέλη θὰ πρέπει νὰ διοχετευθοῦν εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον.

Ἐν κατακλεῖδι ἡ σειρὰ τῶν ἀνωτέρω ἀποτελεσμάτων τῶν πράξεων προσδίδει διαφόρους σκοποὺς ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζεται ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἠθῶν ἀφ' ἑνός, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον πᾶσα πρόοδος, ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ ἀφ' ἑτέρου. Γενικῶς εἰπεῖν, ὅτι πολλαὶ τῶν ἀνακαλύψεων τὰ συμπεράσματα, τῶν ὁποίων κατέληγον εἰς ἀποτελέσματα ἀρνητικῆς φύσεως, ἐν τούτοις, τυχόντα μελέτης καὶ προσοχῆς ἔτυχον ταῦτα φορᾶς θετικῆς.

8. Τὸ Γεγονὸς τοῦ Πνεύματος

Ὁ Διαρχικὸς κόσμος ἀποτελεῖ τὸ μόνιμον γεγονὸς διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος· ὁ κόσμος τῶν νοουμένων καὶ ὁ κόσμος τῶν φαινομένων, τὰ νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ θὰ ἀποτελοῦν τὸ πεδίον ἀσκήσεων τοῦ Νοῦ εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος θὰ πραγματοποιῇ καὶ θὰ ὁλοκληροῖ ἐν γένει τὴν οἱανδήποτε αὐτοῦ γνῶσιν.

Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Πράγματος διὰ τοῦ Νοῦ προϋποθέτει τὴν παρουσίαν τοῦ νοητοῦ σημείου, τῆς Ἰδέας τὸ νοητὸν σημεῖον δὲν ἐκφράζεται ἐπακριβῶς διὰ τοῦ αἰσθητοῦ πράγματος· τὸ ἀρχέτυπον ἀντικατοπτρίζεται λίαν ἀμυδρῶς εἰς τὸ ἔκτυπον αὐτοῦ· τὸ «ὑπάρχειν» ὑπάρχει πρὸς στιγμήν· τὸ «ὑπάρχειν» μεταβάλλεται συνεχῶς καὶ ἀενάως ὑπὸ τοῦ νοῦ πρὸς μίαν ταυτότητα αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ σημείου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν κατορθοῦται, πλὴν ὅμως ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ νοῦ· «ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κεκρυμμένου» ἡ εὕρεσις ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ τοῦ νοητοῦ ἀποτελεῖ ἔργον καὶ καθῆκον τοῦ πνεύματος· ὁλόκληρος ἡ σειρὰ τῶν αἰσθητῶν σημείων ἀποτελοῦν τὴν ἀνωδικὴν πορείαν πρὸς τὰ νοητὰ τοιαῦτα· εἶναι ἐν ἄλλοις λόγοις «τὸ ἀναχωρεῖν πρὸς τὸ ὁμογενές»· ἡ ἔννοια τῆς κριτικῆς Πραγματοκρατίας (Kritischer Realismus), καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ λάβῃ ἐν μέλλοντι χρόνῳ τὴν τελείαν τῶν πραγμάτων γνῶσιν, νὰ ἀποβῇ συνεπῶς κάτοχος αὐτοῦ τούτου τοῦ νοητοῦ σημείου, αὐτῆς ταύτης τῆς ἰδέας, αὐτοῦ τούτου τοῦ πράγματος «αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸ» (Das Ding an Sich)· ἡ ἔκφρασις, ἄλλως τε, τοῦ Ξενοφάνους ὅτι «οὗτοι ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖσ' ὑπέδειξαν, ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον» (ἀπ. 18 D-K) φανεροῖ λίαν ἐπιτυχῶς τὴν ὡς ἄνω σχέσιν νοουμένων καὶ φαινομένων· ἀλλὰ καὶ ἡ εὐαγγελική, ἄλλως τε ἔκφρασις «ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι» δηλοῖ τὴν δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ὡς ἄνω σκοποῦ.

Τὸ Νοούμενον ὡς ἰδέα τοῦ φαινομένου, ἀποβαίνει τὸ κεντρίζον ἐλατήριον τοῦ Νοῦ διὰ πᾶσαν τυχὸν εὐγενῆ ἐκδήλωσιν αὐτοῦ· ὁ κόσμος τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἐμπειρίας, ὁ κόσμος τῶν μεταβολῶν καὶ τῶν ἐλλείψεων δὲν παρέχουν τὴν εἰς αὐτὸν «εὐεστώ», ἥτις εἶναι τὸ «τέλος» καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Νοῦ, διότι πράγματι ἔργον τοῦ Νοῦ εἶναι ἡ κτῆσις τῆς Ἰδέας τοῦ φαινομένου, ἀνεξαρτήτως ἐὰν αὕτη δὲν ἐπιτυγχάνηται· πάντως ἀποτελεῖ τὸν «εὐσεβῆ πόθον» αὐτοῦ, ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὴν διαρκῆ ἄνοδον πρὸς τὴν Ἰδέαν· ἔπειτα ἀντικείμενον διαρκὲς τοῦ Νοῦ δὲν εἶναι τὸ «φαινόμενον» τῆς Ἰδέας, ἀλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ Ἰδέα τοῦ φαινομένου· ὁ Νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ψυχὴ αὐτοῦ, κατὰ Πλάτωνα, ἴσως νὰ ἐθεάσατό ποτε τὴν ἰδέαν, ὅταν ἡ πρώτη ἔζη ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν καὶ τείνει ἑπομένως αὕτη νὰ μνησθῇ ἐκείνης· ἴσως ἡ ἀπόλυτος ἔκφρασις τῆς ἰδέας δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ποτὲ ὑπὸ τῆς

ψυχῆς, ἡ προσπάθεια ὅμως αὐτῆς, ὅπως παραμερίσῃ πρὸς στιγμὴν τὸν κόσμον τῶν φαινομένων, τουτέστι τὴν ἔκφρασιν τῆς ῥοῆς, καὶ ἀνυψώσῃ ὡς ὕψιστον καθῆκον αὐτῆς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ὡς ἐπιδιώκουσα παντὶ τρόπῳ τὴν παράστασιν τῆς ἰδέας, ἀποτελεῖ αὐτόχρημα τεκμήριον, ὅτι διὰ τῆς «κριτικῆς Πραγματοκρατίας» ὁ ἄνθρωπος πλησιάζει, ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατόν, τὸν δημιουργὸν τοῦ Παντός, αὐτὴν δηλ. ταύτην τὴν Φύσιν καὶ ἐπιζητεῖ τὴν «Πολιτογράφησιν» αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν Ἰδεῶν, δίδων οὗτος οὕτω δεῖγμα τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ προελεύσεως.

Ἐν κατακλεῖδι ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος ἐδράζεται ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω διαλεκτικῆς, τῆς ὁποίας καρπὸς εἶναι ἡ μετατροπὴ τῶν αἰσθητῶν εἰς νοητά, ὡς προηγουμένως εἴχομεν μνημονεύσει.

9. Οἱ Τρεῖς «Τρόποι» τοῦ Τίμωνος τοῦ Φλιασίου

Οἱ λεγόμενοι «Τρόποι» κατὰ τὴν αἵρεσιν τῶν Σκεπτικῶν, τυγχάνουν Λόγοι διὰ τῶν ὁποίων δηλοῦνται κατὰ τὴν ὡς ἄνω αἵρεσιν, τὸ ἀδύνατον πάσης ἰσχυούσης ἀληθείας.

Ἔν τινι χωρίῳ μνημονεύονται τὰ ἑξῆς περὶ Τίμωνος (320-230) τοῦ ἐκ Φλιοῦντος: «Πρῶτον μὲν ὁποῖα πέφυκε τὰ πράγματα· δεύτερον δὲ τίνα χρὴ τρόπον ἡμᾶς πρὸς αὐτὰ διακεῖσθαι· τελευταῖον δὲ τί περιέσται τοῖς οὕτως ἔχουσιν. Τὰ μὲν οὖν πράγματά φησιν αὐτὸν ἀποφαίνειν ἐπ' ἴσης ἀδιάφορα καὶ ἀστάθμητα καὶ ἀνεπίκριτα, διὰ τοῦτο μήτε τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν μήτε τὰς δόξας ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι. Διὰ τοῦτο οὖν μηδὲ πιστεύειν αὐταῖς ἰδεῖν, ἀλλὰ ἄδοξά τους καὶ ἀκλινεῖς καὶ ἀκραδάντους εἶναι... Τοῖς μέντοι διακειμένοις οὕτω περιέσεσθαι Τίμων φησὶν πρῶτον μὲν ἀφασίαν, ἔπειτ δ' ἀταραξίαν[1], Αἰνησίδημος δὲ ἡδονήν» (Εὐσ. Προπαρασκ. Εὐαγγ. 14, 18)· ὡς εἶναι γνωστὸν ἡ Πυρρώνειος Σκέψις, ἀρνεῖται παντελῶς τὸ δυνατὸν τῆς γνώσεως, καὶ θέτει ἀντ' αὐτῆς τὴν ἠθικήν· ὄντως ἡ θεωρία Πύρρωνος τοῦ Ἠλείου καὶ Τίμωνος ἐπιζητεῖ νὰ τονίσῃ κυρίως τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν τοῦ φιλοσόφου· τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως καθ' ἡμᾶς ἀναγράφεται ἐνταῦθα πρὸς αὐτὸν τὸ σκοπόν· ἡ ἔλλειψις ἐμπιστοσύνης τοῦ λογικοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων, ἀπαλλάσσει τὸν ἄνθρωπον περιττῶν φροντίδων καὶ τοιουτοτρόπως οὗτος φέρεται πρὸς τὴν ἀταραξίαν καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς, διότι, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀποθανὼν Γάλλος ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας Emile Bréhier, «οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἀποδίδουν τὴν εὐτυχίαν ἢ τὴν δυστυχίαν αὐτῶν εἰς τὰ ἴδια τὰ πράγματα, τὴν πενίαν ἢ τὸν πλοῦτον· τὰ πράγματα ταῦτα ὅμως καθιστοῦν τούτους δυστυχεῖς διὰ τὸν λόγον, ὅτι οὗτοι ἔχουν ἐμπιστοσύνην ἐπ' αὐτῶν ὡς βεβαίων πραγμάτων. Ἐὰν ἀποδείξωμεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ταῦτα εἶναι φευγαλέα, ἀσταθῆ κτλ., ἑκάστη πίστις, ἑκάστη πεποίθησις θὰ ἐξαλειφθῇ, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ἑκάστη βεβαίωσις καὶ ἕκαστος λόγος ἀνησυχίας» (Histoire de la Philosophie. I, 2, σ. 37).

Ἑπομένως ὁ ἀνωτέρω φιλόσοφος συνιστᾷ ἀποχὴν ἀπὸ παντὸς πράγματος· ἡ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψις οὐδὲν δεικνύει περὶ τῆς φύσεως πράγματός τινος· οὐδεμία ἐπίσης πρᾶξις δύναται νὰ εἶναι καλὴ ἢ κακὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτήν. Οἱ ἄνθρωποι πράττουν πάντοτε «νόμῳ καὶ ἔθει»· σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀταραξία, ἐν ᾗ ἐνυπάρχει ἡ εὐδαιμονία· ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀταραξία κατορθοῦται διὰ τῆς πλήρους ἀποχῆς τῶν πραγμάτων, διότι πράγματι ταῦτα εἶναι ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς, ἤτοι ἀκατάληπτα· ὁ νοῦς δηλ. τοῦ ἀνθρώπου ἀδυνατεῖ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν νόησιν αὐτῶν. Ἡ τοῦ Πύρρωνος θεωρία γενικῶς ὠνομάσθη Πυρρωνισμός.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δεικνύονται, ὅτι οἱ τρεῖς τρόποι κατὰ Τίμωνα εἶναι ἡ ἀφασία ἐξ ἧς ἀπορρέει ἡ ἀταραξία καὶ τῆς ὁποίας ἀπόρροια τυγχάνει ἡ ἔννοια τῆς

ἡδονῆς κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Αἰνησιδήμου, ὀπαδοῦ τῆς νεωτέρας Σκέψεως[1].

10. Εἰς Ἡράκλειτον (ἀπ. 53 D-K)

Ἐν τῷ 53ῳ ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: «Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε τοὺς δὲ ἐλευθέρους».

Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «πολέμου» ὑποκρύπτεται, πλὴν ἄλλων ἡ ἔννοια τῆς «ἀντιθέσεως», ἥτις εἶναι λίαν προσφιλὴς θεώρησις τοῦ Ἐφεσίου φιλοσόφου καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐδράζεται ἐν πολλοῖς ἡ κοσμοθεωρία αὐτοῦ (Πρβ. θεοὶ-ἄνθρωποι-δοῦλοι-ἐλεύθεροι».

Ἐν τοῖς ἑξῆς θὰ ἀναγράψωμεν τὰ Ἡρακλείτεια ἀποσπάσματα τὰ ὁποῖα δηλοῦν ὑπὸ πᾶσαν ἔννοιαν «ἀντίθεσιν»· Πρβ. 126, 62, 76, 8, 10, 51, 54. Ἔπειτα ἡ ἔννοια τοῦ «πολέμου» ἐνέχει .«θέσιν» καὶ «ἀντίθεσιν» τῶν ἀντιτιθεμένων μερῶν καὶ ἵνα εἰς τὴν τρίτην θέσιν, τὴν «σύνθεσιν» ἐμφανισθῇ ἡ «coincidentia oppositorum», ἡ ὁποία καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἑνότητα τῶν ὡς ἄνω μερῶν, ἐκφραζομένην ὡς «σύμπτωσιν ἀντιθέσεων», ὡς ὁ Νικόλαος Cusanus (1401-1464) ἔγραφε.

11. Εἰς Ἡράκλειτον (ἀπ. 62 D-K)

Ἐν τῷ 62ῳ ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου, τὸ ὁποῖον διασῴζεται παρ' Ἱππολύτῳ[2] ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «Ἀθάνατοι θνητοί, θνητοὶ ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, τὸν δὲ ἐκείνων βίον τεθνεῶντες»· ἐνταῦθα ὁ ἄνθρωπος χαρακτηρίζεται ὡς «θεὸς θνητός», τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ τυγχάνει μοῖρα τῆς Παγκοσμίου ψυχῆς, τοῦ πυρός, ἥτις εἰσέρχεται εἰς τὸ ἀνθρώπειον σῶμα, ὥστε νὰ ζῇ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ νὰ «ἀποθνήσκει» ὁ θεὸς (= τὸ θεῖον πῦρ σβέννυται)· ἐν συνεχείᾳ, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐλευθεροῦται ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος (Πρβ. φάος ἅπτει ἑαυτῷ ἀπ. 26) καὶ τοιουτοτρόπως ἐπαναζῇ ὁ «Θεός»· διὰ τοῦτο καθ' Ἡράκλειτον οἱ ἄνθρωποι εἶναι «θεοὶ θνητοί», οἱ δὲ θεοὶ «ἄνθρωποι ἀθάνατοι» οἵτινες ζοῦν μὲ τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀποθνήσκουν μὲ τὴν ἐκείνων ζωή.

12. «Πρόδηλα» καὶ «ἄδηλα» εἰς τὴν Σκεπτικὴν αἵρεσιν

Ἔν τινι χωρίῳ τοῦ Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικοῦ (= πρὸς Μαθημ. VIII, 156. Πυρρ. ὑπ. II, 97 πρὸς Λογ. II, 142) μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: «καὶ πρόδηλα μὲν τὰ αὐτόθεν ὑποπίπτοντα τῆς τε αἰσθήσεσι καὶ τῇ διανοίᾳ· ἄδηλα δὲ τὰ μὴ ἐξ αὐτῶν ληπτά».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαφαίνεται ὁ διαρχικὸς χαρακτὴρ τῶν «προδήλων» καὶ «ἀδήλων» εἰς φαινόμενα καὶ μὴ φαινόμενα.

Ἔπειτα ὁ Σέξτος διακρίνει ὡς ἀληθῆ μόνον τὰ «πρόδηλα» (= πρὸς Λογ. II, 30) καὶ γράφει (= Πυρρ. ὑπ. II, 99, 102) «διττῆς οὖν οὔσης τῶν σημείων διαφορᾶς, ὡς ἔφαμεν, οὐ πρὸς πᾶν σημεῖον ἀντιλέγομεν, ἀλλὰ πρὸς μόνον τὸ ἐνδεικτικὸν ὡς ἀπὸ τῶν δογματικῶν πεπλᾶσθαι δοκοῦν· τὸ γὰρ ὑπομνηστικὸν πεπίστευται ὑπὸ τοῦ βίου, ἐπεὶ καπνὸν ἰδών τις σημειοῦται πῦρ καὶ οὐλὴν θεασάμενοι τραῦμα γεγενῆσθαι λέγει».

Οἱ παλαιότεροι τῶν Σκεπτικῶν, οἱ δογματικοὶ ἀναγνωρίζουν καὶ τὰ «ἄδηλα», διότι ταῦτα τυγχάνουν ὡς αἰτιατὰ τῶν αἰτίων· ἡ ἀνωτέρω ἔρις ἐν τῇ ἀνωτέρω αἱρέσει μεταξὺ τῶν Δογματικῶν καὶ τῶν νεωτέρων Σκεπτικῶν ὡς πρὸς τὰς ἐννοίας

1. Πρβ. ἡμέτερον ἄρθρον «Πύρρων ὁ Ἠλεῖος» ἐν Λεξικῷ «Πάπυρος-Larousse».

2. π. αἱρέσεων IX10. Πρβ. A. N. Zoumpos: Der haraklitische Satz: «anthropos, Theos» (Frag. 62 D-K): Ziva antika XI (1966) σ. 190-197.

«ἄδηλα» καὶ «πρόδηλα» ἐνθυμίζει εἰς ἡμᾶς κάτι ἀνάλογον ὡς πρὸς τὴν ἔριδα τὴν ἀναφυηθεῖσαν μεταξὺ τῶν Νεοκαντιανῶν καὶ δὴ τῆς Σχολῆς τοῦ Marbourg, οἵτινες ἐπεδίωξαν τὴν ἀπάλειψιν τῆς ἐννοίας τοῦ «πράγματοε αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸ (Das Ding an sich), ὅπερ εἶχε τὴν σημασίαν τῶν «ἀδήλων» κατὰ τὴν καντιανὴν θεώρησιν.

13. Εἰς Ἡράκλειτον (ἀπ. 27 D-K)

Ἐν τῷ 27ῳ ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ ἑξῆς *«ἀνθρώπους μένει ἀποθανόντας ἅσσα οὐκ ἔλπονται οὐδὲ δοκέουσιν»*. Ὁ Ἡράκλειτος τονίζει ἐνταῦθα ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προδικάσῃ τις τι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου· ὄντως οἱ νεκροὶ οὔτε ἐλπίζουν οὔτε καὶ φαντάζονται δι' ὅσα τοὺς ἀναμένουν μετὰ θάνατον· καθ' ἡμᾶς τὸ ἀπόσπασμα ἐνέχει ἐσχατολογικὸν χαρακτῆρα καὶ διδάσκει τὴν μετὰ θάνατον ζωήν, τουτέστι τὴν ἀναμονὴν τῶν πραγμάτων τῶν μετὰ τὸν θάνατον ἀναμενομένων καὶ ἀποτελεῖ συνάρτησιν τῶν πράξεων τῆς πρὸ τοῦ θανάτου ζωῆς· πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐμῆς γνώμης εἰσάγω δύο Ἡρακλείτεια ἀποσπάσματα τὰ 24 καὶ 25 τὰ ὁποῖα ἔχουν οὕτω: *« Ἀρηϊφάτους θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι»* καὶ *«Μόροι γὰρ μέζονες μοίρας λαγχάνουσιν»*.

14. Εἰς Πλωτῖνον (= Ἐνν. III, 7, 11, 44)

Ἔν τινι κειμένῳ τοῦ Πλωτίνου μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: «ψυχῆς ἐν κινήσει μεταβατικῇ ἐξ ἄλλου εἰς ἄλλον βίον ζωὴ εἶναι[1]». Ἐνταῦθα ὑποδηλοῦται ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου ὡς μορφὴ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀκριβῶς καὶ παρὰ Καντίῳ· ὄντως ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς, ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος ἐναλλάσσεται συνεχῶς· πράγματι «Διάστασις οὖν ζωῆς χρόνον εἶχε καὶ τὸ πρόσω ἀεὶ τῆς ζωῆς χρόνον ἔχει ἀεὶ καὶ ἡ παρελθοῦσα ζωὴ χρόνον ἔχει παρεληλυθότα»[2]. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου παρὰ Πλωτίνῳ δὲν εἶναι τι ἄλλο ἢ διάσπασις τοῦ βίου τῆς ψυχῆς εἰς παρόντα καὶ εἰς παρελθόντα.

15. Περὶ τὴν ἔκφρασιν «ὅτι ἔξω τοῦ νοῦ ὑφέστηκε τὰ νοητὰ»

Ἡ ἀνωτέρω τοῦ Λογγίνου ἔκφρασις ἀποτελεῖ πρόδρομον θεώρησιν τῆς θεωρίας τοῦ Ἀνσέλμου τῆς Καντερβουρίας (1033-1106) καὶ τῶν ἄλλων Σχολαστικῶν φιλοσόφων, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ καθολικαὶ ἔννοιαι ἔχουν πραγματικὴν ὕπαρξιν (Πραγματοκρατία - Realismus), ὡς αἱ παρὰ Πλάτωνι ἰδέαι καὶ δὲν ἀποτελοῦν αὗται ὑποκειμενικὰ φαντάσματα, ἢ ἁπλῶς ὀνόματα ὡς ἐπρέσβευε ἡ θεωρία τῆς Ὀνοματοκρατίας (Nominalismus)· ὄντως ἡ «νόησις» ἐκτὸς «νοήσεως» δηλοῖ νοήματα ἐκτὸς νοοῦντος, ἤτοι πράγματα ἐκτὸς ὑποκειμενικῶν κριτηρίων, ἢ ὡς ἔλεγεν ὁ Πλωτῖνος διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀγαθοῦ, ὅτι δηλ. τοῦτο «εἶναι ἐπέκεινα οὐσίας, ἐπέκεινα καὶ ἐνεργείας καὶ *ἐπέκεινα νοῦ καὶ νοήσεως* (ἐνν. I, 7,1).

16. Εἰς Εὐσέβιον (= Εὐαγ. πρ. XI, 19, 1)

Ἔν τινι χωρίῳ τοῦ Εὐσεβίου (πρβ. ἔνθ. ἀνωτ.) μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: *«καὶ οὗτος ἆρα ἦν λόγος, καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγένετο, ὡς ἂν καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀξιώσειε, καὶ νὴ Δι' ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίᾳ καθεστηκότα πρὸς θεὸν εἶναι, καὶ θεὸν εἶναι δι' οὗ πάντα ἁπλῶς γεγενῆσθαι· καὶ εἰς τὰ σώματα*

---

1. ἐνν. 3, 7, 11.44.
2. ἐνν. 3, 7, 11.41.

πίπτειν καὶ σάρκα ἐνδυσάμενον, φαντάζεσθαι ἄνθρωπον, μετὰ καὶ τοῦ τηνικαῦτα δεικνύειν τῆς φύσεως τὸ μεγαλεῖον. Ἀναλυθέντα πάλιν ἀποθεοῦσθαι, καὶ θεὸν εἶναι, οἷος ἦν πρὸ τοῦ εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν σάρκα, καὶ τὸν ἄνθρωπον καταχθῆναι»[1]. Τὸ ἀνωτέρω χωρίον θὰ ἔδει νὰ ἔχῃ πλὴν ἄλλων καὶ ὡς πηγὴν τὸ 26ον ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρακλείτου, τὸ ὁποῖον παραπλήσια πως διδάσκει τὰ κάτωθι: «*ἄνθρωπος ἐν εὐφρόνῃ φάος ἅπτει ἑαυτῷ ἀποθανών, ζῶν δὲ ἅπτεται τεθνεῶντος εὕδων, ἀποσβεσθεὶς ὄψεις, ἐγρηγορὼς ἅπτεται εὕδοντος*»[2].

Ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ καθόδου καὶ ἀνόδου τῆς ψυχῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἰδιότης εἶναι τὸ θεῖον, τὸ ὁποῖον ὅμως ὑπὸ μορφὴν ψυχῆς εἰσέρχεται εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα καὶ δίδει μὲν ζωὴν εἰς αὐτό, πλὴν ὅμως τοῦτο ἀποθνήσκει (= τὸ θεῖον) καὶ τοὐναντίον τοῦτο πάλιν ζῇ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ (= τὸ θεῖον) ἐλευθεροῦται ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος καὶ «*ἐξιοῦσαν γὰρ εἰς τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν ἀναχωρεῖν πρὸς τὸ ὁμογενές*»[3]. Ἔπειτα καὶ ὁ Ἱππόλυτος τὴν κάθοδον καὶ ἄνοδον τῆς ψυχῆς ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς εἰσόδου τοῦ θείου ὡς ψυχῆς εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα λίαν χαρακτηριστικῶς περιγράφει: «*ἀθάνατοι θνητοί, θνητοὶ ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκείνων θάνατον, τὸν δὲ ἐκείνων βίον τεθνεῶτες*»[4].

17. Εἰς Ἡράκλειτον (ἀπ. 67α D-K)

Ἐν τῷ 67ῳ ἀποσπάσματι τοῦ Ἡρακλείτου μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: «Sic ut aranea, ait, stans in medio telae sentit, quam cito musca aliquem filum suum corrumpit itaque illuc celeriter currit de fili persectione dolens, sic hominis anima aliqua parte corporis laesa illuc festine meat quasi impatiens laesionis corporis cui firme et proportionaliter iuncta est».

Τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα προφανῶς προέρχεται ἐκ στωϊκῆς πηγῆς καὶ δημιουργεῖ ὑπονοίας ὡς πρὸς τὴν γνησιότητα αὐτοῦ· ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἑρμηνεία τούτου ἔχει ὧδε «τοιουτοτρόπως» λέγει (ὁ Ἡράκλειτος), ὡς ἡ ἀράχνη ἱσταμένη εἰς τὸ μέσον τοῦ νήματος αὐτῆς αἰσθάνεται τάχιστα, ὅταν κάποια μυίγα θραύσῃ ἓν νῆμα καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὰ ἐκεῖ ταχέως σπεύδει, ὡς νὰ αἰσθάνεται πόνον διὰ τὴν θραῦσιν τοῦ νήματος· οὕτω ἀκριβῶς καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχή, ὅταν κάποιο μέρος τοῦ σώματος ὑποστῇ βλάβην σπεύδει ταχέως πρός ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἐπειδή, ὡς εἶναι φυσικόν, δὲν δύναται νὰ ἀνεχθῇ τὴν βλάβην τοῦ σώματος μετὰ τοῦ ὁποίου ἔχει συνδεθῆ στερεῶς καὶ συμφώνως πρὸς ὡρισμένην ἀναλογίαν».

Ἐνταῦθα ὑποκρύπτεται ἡ διατυπωθεῖσα ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις θεωρία τοῦ Leibniz «περὶ προδιατεταγμένης ἁρμονίας» (Prästabilierte Harmonie), ἐν τῇ ὁποίᾳ διδάσκεται ἡ ἀλληλοεπίδρασις ψυχῆς καὶ σώματος· ὅταν π.χ. τὸ σῶμα νοσεῖ ἡ ψυχὴ συγχρόνως ἀναπτύσσει δι' ἑαυτὴν τὸ συναίσθημα τοῦ ἄλγους.

18. Εἰς Ἡράκλειτον (ἀπ. 9, 37, 61 D-K)

Ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι: «ἑτέρα γὰρ ἵππου ἡδονὴ καὶ κυνὸς καὶ ἀνθρώπου καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν» ὄνους σύρματ' ἂν ἑλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν· ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις» (9 DK), ἐν συνεχείᾳ «sues cano cohortales aves pulvere

---

1. Πρβ. A. N. Zoumpos, Amelii Neoplatonici Fragmenta, Athenis MCMLVI σ. 17. καὶ A. N. Zoumpos, Amelius von Etrurien, Athen 1956 σ. 22 κ.ἑξῆς.
2. Πρβ. A. N. Zoumpos, Intérprétation Philosophique du vingt-sixiéme fragment d'Héraclite: Revue des Etudes Grèques 59-60 (1946-47), σ. 1-7.
3. Ἀέτιος IV, 7, 2 (Diels 392).
4. Περὶ αἱρέσεων IX, 10 πρβ. ἀπόσπ. Ἡρακλ. 62 D-K.

vel cinere lavari» (ἀπ. 37 DK) καὶ «θάλασσα ὕδωρ καθαρώτατον καὶ μιαρώτατον, ἰχθύσι μὲν πότιμον καὶ σωτήριον ἀνθρώποις δὲ ἄποτον καὶ ὀλέθριον» (61 DK).

Τὰ ἀνωτέρω ἀποσπάσματα ἔχουν νοηματικὴν συγγένειαν καὶ προφανῶς νὰ ἀπετέλουν ἰδίαν διδασκαλίαν περὶ ἀντιθέσεων ἐν εὐρυτέρᾳ βεβαίως ἐννοίᾳ.

Ἐπὶ παραδείγματι: «οἱ ὄνοι προτιμοῦν τὰ ἄχυρα τοῦ χρυσοῦ· ὄντως «ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ὀρέγεται τοῦ χρυσοῦ· ἐν συνεχείᾳ «οἱ χοῖροι λούονται εἰς τὸν βόρβορον, τὰ δὲ πτηνὰ εἰς τὴν κόνιν, ἢ εἰς τὴν τέφραν»· τέλος «τὸ θαλάσσιον ὕδωρ εἶναι σωτήριον διὰ τοὺς ἰχθῦς καὶ ὀλέθριον διὰ τοὺς ἀνθρώπους». Αἱ ἀνωτέρω ἀντιθέσεις ἱδρύουν μίαν συνθετικὴν ἁρμονίαν ἐν ᾗ συνυπάρχουν τὰ διάφορα ὄντα.

19. Εἰς Σπεύσιππον

Ἔν τινι χωρίῳ τοῦ Ἀριστοτέλους μνημονεύονται τὰ ἑξῆς: «ὑπολαμβάνουσιν οἱ Πυθαγόρειοι καὶ ὁ Σπεύσιππος τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον μὴ ἐν ἀρχῇ εἶναι, διὰ τὸ καὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων τὰς ἀρχὰς αἴτια μὲν εἶναι, τὸ δὲ καλὸν καὶ τέλειον ἐν τοῖς ἐκ τούτων» (Μ. τ. Φ. 1072 b 30).

Ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ διαφαίνονται «ἀριστοτελικαί» θεωρήσεις τοῦ Πλατωνικοῦ Σπευσίππου· ἡ ἔννοια τοῦ Ἀρίστου, τοῦ τελείου δὲν ἐνυπάρχει ἐξ ἀρχῆς, ὡς παρὰ Πλάτωνι, ἀλλ' αὕτη ἐξελίσσεται προϊόντος τοῦ χρόνου· ἐνταῦθα παρατηρεῖται εἶδός τι «ἐντελεχείας»· ἐκ τούτου ἔπεται, ὅτι τὸ «κάλλιστον» τυγχάνει ἀπόρροια ἐξελικτικῆς πορείας.

20. Εἰς Ἀναξιμένην

Ἔν τινι ἀποσπάσματι τοῦ Ἀναξιμένους μνημονεύονται τὰ κάτωθι: «οἷον ἡ ψυχή, φησίν, ἡ ἡμετέρα ἀὴρ οὖσα συγκρατεῖ ἡμᾶς, καὶ ὅλον τὸν κόσμον πνεῦμα καὶ ἀὴρ περιέχει» (ἀπ. 2 D-K). Ὡς γνωστόν, οἱ παλαιοὶ σχολιασταὶ ἐν οἷς καὶ H. Diels (Frg. d. Vors ἀπ. 2) ἐξελάμβανον καὶ ἡρμήνευον τὴν λέξιν «πνεῦμα» διὰ τῆς ἐννοίας «ἀναπνοή», καὶ ἐταύτιζον, τρόπον τινά, τὰς λέξεις «πνεῦμα» καὶ «ἀήρ»· οἱ ἀνωτέρω προέβαινον εἰς τὰς σκέψεις ταύτας, ἐκ τοῦ ὅτι, ἢ ἡ ψυχὴ ὡς συνισταμένη ἐξ ἀέρος καὶ οὖσα ζῶσα ὑπόστασις, ζῇ καὶ ἀποθνήσκει καὶ οὕτω περιλαμβάνει καὶ τὴν ἀναπνοήν, ἢ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἀναξιμένους, ὅστις γράφει: «λέγεται δὲ συνωνύμως ἀὴρ καὶ πνεῦμα».

Καθ' ἡμᾶς, ὁ Ἀναξιμένης χρησιμοποιῶν τὴν ἔννοιαν «πνεῦμα» ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, θέλει ἀκριβῶς νὰ προσδώσῃ καὶ νοητικὴν ἰδιότητα εἰς τὴν κοσμογόνον αὐτοῦ Ἀρχήν, τὸν ἀέρα, ὡς ἀργότερον ὁ Διογένης Ἀπολλωνιάτης ἐχαρακτήρισε οὕτω τοῦτον· ἐν τῷ ἀναφερομένῳ ἀποσπάσματι ἡ ψυχή, ὡς μοῖρα τοῦ ἀρχικοῦ Ὄντος, τοῦ ἀέρος, βεβαίως συνίσταται καὶ αὕτη ἐξ ἀέρος, ἀλλὰ συγχρόνως περιέχει καὶ «Νοῦν» ἤτοι «πνεῦμα».

Ὁ Νοῦς ἐνταῦθα δὲν ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητον οὐσίαν, ὡς παρὰ Ἀναξαγόρᾳ, ὅστις ἦτο ὁ «διακοσμητὴς τῶν ὄντων», ἀλλὰ τοὐναντίον εὑρίσκεται ἡνωμένος μετὰ τοῦ «ἀέρος» ὡς «ἀὴρ νοητικός»· ἤτοι τοῦτο τὸ «πνεῦμα» ὡς ζῶσα δύναμις, ἐνυπάρχει ἐν τῇ Ὕλῃ, τῷ «ἀέρι» (ὑλοζωϊσμὸς) καὶ κινεῖ ταύτην πρὸς γένεσιν τῶν ὄντων.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀνωτέρω ἀναγράφω τὰ κάτωθι: ὁ διασώσας τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα, δοξογράφος Ἀέτιος σχολιάζει ὡς ἑξῆς τὸ ἀναφερόμενον (Diels, Dox. Gr. 278) «... λέγεται δὲ συνωνύμως ἀὴρ καὶ πνεῦμα ἁμαρτάνει δὲ καὶ οὗτος ἐξ ἁπλοῦ καὶ μονοειδοῦς ἀέρος καὶ πνεύματος δοκῶν συνεστάναι τὰ ζῷα· ἀδύνατον γὰρ ἀρχὴν μίαν τὴν ὕλην τῶν ὄντων ὑποστῆναι, ἀλλὰ καὶ τὸ ποιοῦν αἴτιον χρὴ ὑποτιθέναι· οἷον ἄργυρος οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τὸ ἔκπωμα γενέσθαι, ἐὰν μὴ τὸ ποιοῦν ᾖ,

τουτέστιν ὁ ἀργυροκόπος· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ ξύλου καὶ τῆς ἄλλης ὕλης». Ἐνταῦθα ὁ σχολιαστὴς θέτει παρὰ τὴν ὕλην καὶ τὸ «ποιοῦν αἴτιον», διότι πράγματι δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ὕλη (ἄργυρος), ἵνα γίνῃ τι (ἔκπωμα), ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ τὸ «ποιοῦν αἴτιον» ἤτοι ὁ «ἀργυροκόπος».

Ἐκ τῶν εἰρημένων σαφὲς καθίσταται, ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἔννοια «πνεῦμα» ἐνέχει καὶ τὴν νοητικὴν ἐκείνην ἰδιότητα, ἥτις δέον νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ κοσμογόνῳ αὐτοῦ Ἀρχῇ, τῷ ἀέρι, ἵνα ἔχῃ οὗτος (δηλ. ὁ ἀὴρ) τὰς δημιουργικὰς καὶ κινητικὰς ἐκείνας ἰδιότητας, εἴτε ὡς «Ὕψιστον Ὄν», εἴτε ὡς «ἀνθρώπων ψυχή»· ἤτοι νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ «ὕλῃ» καὶ τὸ «ποιοῦν αἴτιον»[1].

ΑΡΧΑΙΟΤΡΟΠΟΙ ΣΤΙΧΟΙ

ΦΕΙΔΙΟΥ ΕΥΧΗ

Κλῦθί μοι εὐχομένῳ, πολύμητις Παλλὰς Ἀθηνᾶ,
εἴπερ ἀεί σοι ἔφυν θεράπων· ὅπασόν με περᾶναι
τοὔργον, ὃ σῆς πόλεως πρῶτος ἐπέθηκέ μοι ἀνήρ,
δημοῦχος Περικλῆς. σοῦ γὰρ δίχα, προστάτις ἡμῶν,
χρηστὰ μὲν εἰργασάμην ἅ τις ἄλλος ἀγαλματοποιός,
ἐννέσιῶν δ' ὑπὸ σῶν* ἐτέλεσσα τὸ Φειδίου ἔργον
πᾶσιν ἀμίμητον. σὺ πὰρ Ἀλφειῷ μ' ἐπένευσας
εἰκόνι κοσμῆσαι λαμπρᾷ μεγάλου Διὸς οἶκον·
ἦ μὴν οὐ θεμιτόν γε, θεά, σαυτῆς ἐπὶ πύργῳ
ἥττονά σοι τελέθειν ναὸν καὶ χεῖρον ἄγαλμα.
ἀλλ' ὅπασον, λίτομαί σε, νοήματα καλὰ καὶ εἴδη,
δός μοι σωφροσύνην, ὡς μήτε πλάσαι τι ταπεινόν,
μήτ' αὖ ἀλαζονικόν, ῥυθμοῦ δὲ τυχεῖν μ' ἐπικαίρου,
σῶν* δὸς ἀπ' ἀενάων πηγῶν με τέλει' ἀρύσασθαι.
δός μοι καρτερίαν, ἐπεὶ οὐκ ὀλίγων ἐνιαυτῶν
ἔσται ἀγὼν χαλεποί τε πόνοι καὶ ἐπίφθονος ὄχλος.
μήθ' αἱροῖ πλήθους με φόβος μήθ' ὕβρις ἀπεχθής,
ἀλλὰ κυβερνητῶν τρόπον ἐσθλῶν ὀρθοπλοήσω
Παλλάδ' Ἀθηναίαν ἐσορῶν ἄφοβός τε θυελλῶν.

Wilhelm Kuchenmüller — Stuttgart

---

*Ὁ ποιητὴς ὑπονοεῖ, ὅτι ὁ Φειδίας ἐφιλοτέχνησε τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἄγαλμα τοῦ Διὸς κατ' ἀναλογίαν τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἀγάλματος τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς.

1. Πρβ. 1 περὶ Ἀναξιμένους, Röth, Gesch. d. abendl. Philos. II, α, 250 κ.ἑξ.